

SUMARI

PRÒLEG

<i>Contra les crisis. Per a una visió no catastrofista de l'edat mitjana</i> , FLOCEL SABATÉ	11
--	----

CONFERÈNCIES

<i>Interactions Between Nature and Society Across the Middle Ages: the Experience of Ireland</i> , BRUCE M. S. CAMPBELL	33
<i>The Black Death: Compressing Inequality and its Consequences</i> , SAMUEL COHN.	63
<i>Female Engagement in Factor Markets in England in the Age of the Black Death</i> , MARK BAILEY.	81
<i>Entre crisis, crecimientos y transformaciones: la evolución económica en la Baja Edad Media</i> , DAVID IGUAL LUIS	91
<i>Villes et Etats: l'héritage politique du Moyen Âge finissant</i> , MARC BOONE . . .	117
<i>Città bassomedievali ben regolate. Norme igieniche e suntuarie, politiche di attrazione dei cervelli e innovazioni in campo creditizio: c'è ancora qualcuno che parla di secoli bui?</i> , MARIA GIUSEPPINA MUZZARELLI	129
<i>Entre la calamidad y la oportunidad: la guerra en la Baja Edad Media</i> , FRANCISCO GARCÍA FITZ	141
<i>¿Diplomacia de crisis a finales de la Edad Media?</i> , STÉPHANE PÉQUIGNOT. . .	157
<i>Uns segles no tan obscurs: l'edat mitjana en les històries nacionals del segle XIX</i> , PAU VICIANO	173
<i>L'edat mitjana en els mitjans digitals d'oci</i> , JESÚS BRUFAL	199
<i>Crisis, edat mitjana i divulgació científica. Un text a quatre mans</i> , AGUSTÍ ALCOVERRO, VICENT BAYDAL.	211
<i>De tornada a l'edat mitjana: entorn d'un tòpic contemporani</i> , MARTÍ AURELL .	221

SUMARI

DEBATS

<i>Entorn de la noció de crisi medieval</i>	239
<i>Economia i guerra: elements d'una crisi medieval?.</i>	251
<i>Poder i societat urbana baixmedieval: realitat i memòria.</i>	261
 Fotografies.	273
Programa	279
Relació d'inscrits	281

CONTRA LES CRISIS PER A UNA VISIÓ NO CATASTROFISTA DE L'EDAT MITJANA

FLOCEL SABATÉ

Tant la divulgació com el recorregut historiogràfic sovint ens acostumen a enllaçar els termes *crisi* i *edat mitjana*. Tot i les renovacions conceptuals iniciades especialment a la sortida del segle XX, es constata una pervivència de formes tradicionals que poden sorprendre pel vigor que mostren. Potser ha arribat, doncs, el moment per centrar la reflexió en aquest aparellament en els diferents àmbits, siguin científics o de divulgació, tant per a qüestionar-ne la validesa com per convertir en objecte d'anàlisi les raons d'aquesta mateixa pervivència.

Crisis i edat mitjana

El 2009 Thomas N. Bisson va publicar un compendi molt acurat sobre *Power, Lordship, and the Origins of European Government*, però aquest no va ser el títol sinó el subtítol, perquè el títol era *The Crisis of the Twelfth Century*.¹ Pocs anys abans, el 2000, Guy Bois havia definit uns altres segles baixmedievals, els segles XIV i XV, com els propis d'una gran crisi sistèmica, en entendre que la història avança mitjançant la contraposició de cicles de creixement i de decreixement, i que aquest va ser el propi de l'Europa de 1300 a 1460, en uns termes d'extraordinària gravetat: “entre 1300 et 1460, la société européenne est plongée dans un drame longtemps ignoré, minimisé, voire même occulté par les historiens”.² Tanmateix, si esguardem l'estudi de casos concrets, apareixen nombroses matisacions de gran contundència. El 2018, un professor universitari català, Llorenç Ferrer i Alòs, en escriure una monografia sobre el monestir benedictí de Sant Benet de Bages valora de manera ben diferent ambdós segles, fins al punt de dedicar un capítol a contraposar “De l'esplendor del segle XIV a la crisi del segle XV”.³ La visió positiva del segle XIV concorda amb la percepció existent en la pròpia ciutat

1. Thomas N. BISSON, *The Crisis of the Twelfth Century. Power, Lordship, and the Origins of European Government*, Princeton University Press, Princeton – Oxford, 2009.

2. Guy BISSON, *La grande dépression médiévale: XIVe- XVe siècles. Le précédent d'une crise systémique*, Presses Universitaires de France, París, 2000, contracoberta.

3. Llorenç FERRER I ALÒS, *Sant Benet de Bages. Entendre un monestir*, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 2018, p. 113.

de Manresa, on aquesta centúria ha estat tradicionalment explicada com el “Gran segle manresà”, sense parangó fins al segle XIX.⁴

Cal no oblidar, però, que aquest mateix segle XIV ha estat identificat amb la crisi de manera tan generalitzada que ha esdevingut un lloc comú en tota la historiografia europea de la segona meitat del segle XX. Robert Fossier definia el conjunt del període entre 1250 i 1520 com *Le temps des crises*.⁵ De manera ben estesa, la globalitat de la crisi restava evidenciada en els enuncis dels capítols de gairebé tots els manuals sobre història medieval —“crisis y reconstrucción de Europa”, titulava José Luis Martín —⁶ i en el complet abast dels apartats implicats. En aquest sentit, el *Manual de historia universal* de Luis Suárez Fernández iniciava l'estudi de la baixa edat mitjana amb un apartat titulat “La crisis de Occidente”, que se subdividia en quatre capítols, un sobre la crisi econòmica (“La gran recesión y sus consecuencias”), un altre centrat en l'evolució del pensament, un tercer sobre la Guerra dels Cent Anys i un darrer sobre “La crisis de la Iglesia”.⁷ El segle XIV s'explicaria com una conjunció de guerres, despoblació i alteració econòmica que inevitablement marcara tot l'espai humà, tant urbà com rural.⁸ Pròpiament, doncs, seria una suma de crisis del segle XIV, i el caire global incloïa els vessants econòmic, social, polític, militar, fiscal, religiós i cultural.⁹ De tota manera, el manteniment dels mateixos enuncis en obres publicades en el pas del segle XX al XXI hi afegia guionets amb què emmarcar la paraula *crisis*, cosa que ja suggereix la incorporació de matisos i advertències.¹⁰

De fet, és fàcil de contraposar nombrosos estudis regionals i locals que constaten la contradicció entre els resultats de la investigació i aquest paradigma generalitzat. Així ho va expressar ja el 1967 Eugene Cox en la seva biografia del comte Amadeu VI de Savoia, en precisar que aquesta centúria “was a period of glory for Savoy and of prosperity for its princes”, malgrat que això contradís el parer generalitzat a la coetània historiografia europea, segons la qual “the fourteenth century is usually regarded as a period of retrogression and disaster in European history generally”.¹¹ Més d'un terç de segle després, Luis Rafael Villegas, en apreciar una contradicció similar en la mateixa cronologia a la regió castellana de la Manxa, dubta respecte d'enfrontar-se al parer

4. Josep M. GASOL, *La història de Manresa explicada als infants*, Impremta de Sant Josep – Banc Mercantil de Manresa, Manresa, 1970, p. 32.

5. Robert FOSSIER, *Le moyen Âge. Le temps des crises, 1250-1520*, Armand Colin, París, 1983.

6. Per exemple: José Luis MARTÍN, “Crisis y reconstrucción de Europa”, *La Península en la Edad Media*, Teide, Barcelona, 1984, p. 603-623.

7. Luis SUÁREZ FERNÁNDEZ, *Manual de historia universal. III. Edad Media*, Espasa Calpe, Madrid, 1980, p. 588-669.

8. Guy BOIS, “Las transformaciones del mundo rural”, *Historia universal*, Juan SALVAT, José María SALRACH (eds.), Salvat Editores, Barcelona, 1980, vol. 4, p. 270.

9. Manuel RIU, *La Baja Edad Media del siglo XII al siglo XIV*, Editorial Montesinos, Barcelona, 1986, p. 126-141.

10. Fermín MIRANDA GARCÍA, “La «crisis» del siglo XIV”, *Historia universal de la Edad Media*, Vicente Ángel ÁLVAREZ PALENZUELA (ed.), Editorial Ariel, Barcelona, 2002, p. 547-661.

11. Eugene L. COX, *The Green Count of Savoy. Amadeus VI and Transalpine Savoy in the Fourteenth Century*, Princeton University Press, Princeton, 1967, p. 340.

generalitzat (claro que esto chocaría, a primera vista, con el hecho de la famosa crisis de dicha centuria. No pretendo negarla, pero creo que a la región le afectó poco y los síntomas que las fuentes transmiten son totalmente contrarios a la referida crisis”) i per això tracta d’assolir un equilibri amb la conclusió que “las crisis son asimétricas”.¹² Amb major contundència s’havia pronunciat Hilario Casado en el cas de Burgos, on constata una línia positiva i ascendent tant a la ciutat com al camp, més enllà de “crisis puntuales, seguidas de posteriores momentos de crecimiento”.¹³ Les proclamacions de crisis a l’edat mitjana, tot i la seva ampla difusió, sempre han de combinar-se amb el seu antònim. Bisson comença la seva obra reconeixent que ubica la crisi del segle XII en el mateix punt on, des de la famosa obra de Haskins publicada el 1928,¹⁴ s’ha situat un renaixement propi de la mateixa centúria, prou reiterat, i també discutit, per la historiografia.¹⁵

Però, de què parlem quan ens referim a la crisi? En llengua catalana, després d’una primera accepció dedicada a l’evolució d’una malaltia, la segona se centra en un estadi ocasionalment difícil: “fase circunstancialment difícil que travessa una persona, una empresa, una indústria, un govern, etc.”.¹⁶ En castellà, la primera accepció sols es centra en el canvi profund: “cambio profundo y de consecuencias importantes en un proceso o una situación”, mentre que la segona es refereix a una malaltia i la tercera remet a una situació molt greu: “situación mala o difícil”.¹⁷ En anglès, segons la primera accepció és un període de temps sotmès a una gravíssima situació: “time of great danger, difficulty or doubt when problems must be solved or important decisions must be made”,¹⁸ és a dir, “a time of great disagreement, confusion, or suffering”.¹⁹ També els aspectes negatius destaquen en francès, bé per malaltia, per “manifestation brutale et violente (d’émotions)”, per una “malaise profond causé par

12. Luis Rafael VILLEGAS, “De la supervivencia agropecuaria al desarrollo del mercado (notas para un panorama de la vida económica de La Mancha en la Edad Media)”, *La historia peninsular en los espacios de frontera: las “extremaduras históricas” y la “transierra” (siglos XI-XV)*, Francisco GARCÍA FITZ, Juan Francisco JIMÉNEZ ALCÁZAR (eds.), Sociedad Española de Estudios Medievales – Editum, Murcia, 2012, p. 225.

13. Hilario CASADO ALONSO, “¿Existió la crisis del siglo XIV? Consideraciones a partir de los datos de la contabilidad de la catedral de Burgos”, *Castilla y el mundo feudal. Homenaje al profesor Julio Valdeón*, María Isabel DEL VAL VALDIVIESO, Pascual MARTÍNEZ SOPENA (eds.), Junta de Castilla y León – Universidad de Valladolid, Valladolid, 2009, vol. 3, p. 9-25.

14. Charles H. HASKINS, *The Renaissance of the Twelfth Century*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1928.

15. Gérard PARÉ, Adrien BRUNER, Pierre TREMBLAY, *La renaissance du XIe siècle. Les écoles et l’enseignement*, Librairie Philosophique J. Vrin – Institut d’Études Médiévales, Paris – Ottawa, 1933; William A. NITZE, “The So-Called Twelfth Century Renaissance”, *Speculum*, 23/3 (Boston, 1948), p. 464-471; Urban T. HOLMES, “The Idea of a Twelfth-Century Renaissance”, *Speculum* 26/4 (Boston, 1951), p. 643-651; Erwin PANOFSKY, *Renaissance and Renascences in Western Art*, Almqvist & Wiksell, Estocolm, 1960; Richard William SOUTHERN, “The Place of England in the Twelfth Century Renaissance”, *History*, 45 (Londres, 1960), p. 201-216; Christopher BROOKE, *The Twelfth Century Renaissance*, Times and Hudson, Londres, 1969.

16. <<https://dlc.iec.cat/>>

17. <<https://dle.rae.es/crisis>>

18. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/crisis_1?q=crisis>

19. <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-spanish/crisis>>

des transformations psychologiques o, en quart lloc, per una “phase grave dans une évolution (événements, idées)”.²⁰ En qualsevol cas, doncs, la crisi és un canvi sobtat, però alhora un temps de dificultats i gravetat.

Quan a inicis del segle XX Francesc Carreras Candi escriu sobre la història de Barcelona, també empra aquest terme per a referir-se a la situació social i econòmica de Catalunya entre la darrera dècada del segle XIV i el final del segle XV, un període que estaria caracteritzat per les “crisis socials y económicas”.²¹ Aquesta percepció no està desconnectada d’una visió de l’edat mitjana en què l’opressió dels senyors feudals i jurisdiccional sobre la pagesia, tractada pitjor que els animals dels seus senyors segons l’expressió de Julián de Chía,²² menaria a unes tensions socials que culminarien amb les guerres remences del segle XV, com s’explicava en el segle XIX.²³ De manera semblant, els ideals i les virtuts lloables de la cavalleria no deixarien de conviure amb la violència feudal²⁴ i les llibertats urbanes i els incipients governs municipals s’aconseguien en revolta contra l’opressió dels senyors.²⁵ Així, en el segle XIX, la recuperació i reivindicació de la memòria de l’edat mitjana era compatible amb l’assumpció del període medieval com un temps de malestar i tensió social i econòmica.²⁶

Podríem, doncs, referir-nos a tota l’edat mitjana com una crisi de la humanitat. Seria la llarga nit de l’edat mitjana que denunciava Hegel,²⁷ és a dir, el temps de foscor sotmès al feudalisme que va ser abolit per l’assemblea nacional francesa l’agost de 1789,²⁸ el qual no deixa de ser un “système absurde s’il en fût jamais”, en paraules de Rousseau,²⁹ que s’afegien a les de Montesquieu que ironitzava sobre les lleis feudals que justificaven el doble domini,³⁰ sense tenir en compte, doncs, la contribució que l’emfiteusi o la divisió en mer i mixt imperi havien tingut en l’articulació de la propietat i la jurisdicció amb què regir la societat.

20. <<https://dictionnaire.lerobert.com/definition/crise>>.

21. Francesc CARRERAS CANDI, *Geografia general de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, Establiment Editorial d’Albert Martín, Barcelona, sense data, p. 84-522.

22. Julián DE CHÍA, *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Imprenta y librería de Pociano Torres, Girona, vol. 1, p. 13.

23. Fidel FITA, “Lo Papa Benet XIII y los pagosos de remensa”, *La Renaixensa*, 2 (Barcelona, 1875), p. 11-16; 81-85; 122-130; Elías SERRA RÁFOLS, *Fernando el Católico y los pageses de remensa*, Imprenta Mariana, Lleida, 1925; Narcís PAGÉS Y PRATS, *Los pagosos de remensa*, Asociación literaria de Gerona, Girona, 1882.

24. Renato BORDONE, “The Survival of Medieval Knighthood over the Centuries: a Journey Through the Culture and Taste of the Occident in Reverse”, *Imago Temporis. Medium Aevum*, 3 (Lleida, 2009), p. 293-309.

25. Denis MENJOT, “Le mouvement des libertés dans les villes de l’Occident médiéval”, *Belfort 1307 : L’éveil à la Liberté. Actes du Colloque de Belfort, 19-21 octobre 2006*, Ville de Belfort, Belfort, 2007, p. 9-10.

26. Flocel SABATÉ, “La Edad Media en la construcción del ciudadano ideal (siglos XIX-XXI)”, *Pervivencia y metamorfosis del mundo medieval en el imaginario moderno*, en prensa.

27. Georg W. Friedrich HEGEL, *Filosofía de la Historia*, Claridad, Buenos Aires, 2008, p. 354.

28. Albert SOBOL, *La Revolución Francesa*, Ediciones Orbis, Barcelona, 1981, p. 55-65.

29. Jean-Jacques ROUSSEAU, *Du contrat social*, Aubier Montaigne, París, 1943, p. 58.

30. Charles de Secondat MONTESQUIEU, *L’esprit des lois*, Lavigne, Libraire-Éditeur, París, 1844, p. 403 (llibre XXX, capítol 1). Versió en línia: <https://classiques.uqam.ca/classiques/montesquieu/de_esprit_des_lois/partie_6/esprit_des_lois_Livre_6.pdf>.

© dels articles: els autors
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: desembre de 2025
ISBN: 978-84-1303-690-8
DL: L 1025-2025
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

• impresa lleida •

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
**Direcció General d'Arxius,
Biblioteques, Museus i Patrimoni**
Arxiu Comarcal de la Noguera

CONSELL COMARCAL
DE LA NOGUERA

Proyecto de Investigación PID2022-138257NB-I00

Grup de Recerca Consolidat
en Estudis Medievals
ESPAI, PODER I CULTURA
Universitat de Lleida

Universitat de Lleida